

Yun-Chu Fan <https://orcid.org/0009-0001-8298-1193>
St. Petersburg State University (Rosja)
e-mail: 115@goldensvar.ru

Anastasiia Loda <https://orcid.org/0009-0003-9826-3617>
Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine)
e-mail: lodaanastasiia9@gmail.com

Концепти «хліб» та «рис» в українській і китайській фразеології

Анотація

Стаття розглядає тематику кулінарних культурологічних кодів в китайській і українській мовах. Предмет нашого дослідження представляє найважливіші для китайців і українців концептуальні поняття *рис* та *хліб*. Здебільшого в нашій статті ці поняття розглядаються у фразеологізмах та ідіомах, оскільки вони є частиною мови, яка в свою чергу є чи не найголовнішим фактором існування будь-якого народу, його культури та менталітету. Концепти *рис* та *хліб* у цій статті досліджуються на мовному матеріалі прислів'їв і приказок у двох мовах – китайській та українській. Актуальність статті полягає в зіставленні висловів протилежно різних культур за принципом схожості їх посилу та змісту. Нами було проведено лінгвістичний аналіз, який, з культурологічної точки зору, розширив уявлення про місце таких суттєво концептуальних стрижнів у тій області, як *рис* і *хліб*, і загалом роль аналізованих кулінарних концептуальних лексем у культурі Китаю в порівнянні з їх сприйняттям українцями.

Ключові слова: китайська мова, українська мова, приказка, прислів'я, лексичні кулінарні концепти, міжкультурна комунікація

Китай, без сумніву, багатий своєю історією, культурою і філософією яким вже 5000 з лишком років. Звичайно, культура цих стародавніх концептів китайського світозору включає в себе широкий діапазон сфер побутового життя (їжа, одяг, житло, переміщення, освіта, розвага, тобто): 食衣住行育乐 (*shí yī zhù xíng yù lè*), а особливо їжа, яка стоїть на першому місці цієї приказки, безумовно чимало значить для китайського культурологічного світогляду.

Китайська кухня прославилася своєю різноманітністю: вона за різними версіями може розділитися або на 4 традиційних кухні (Лу, Чуань, Юе, Хуайян) або на 8 кухонь (Сян, Юе, Су, Лу, Чже, Чуань, Хусей), а іноді навіть і більше (世界粵菜廚皇協會, 2021). Незважаючи на неоднорідність китайських кухонь, рис як етнокультурологічний концепт завжди грає важливу та основну роль у тому сенсі, що більшість китайських страв вигадано для поєднання з рисом.

Так, якщо українці кажуть «хліб – усьому голова», то китайці вважають рис «головою». Водночас, досить важко знайти точний еквівалент українській приказці *хліб – усьому голова* в китайській мові, але за багатьма китайськими фразеологізмами, приказками і навіть прислів'ями легко зрозуміти вагу цієї, скажімо, «білої крупи». Китайську лексему 吃饭 (*chī fàn*) можна перекласти на українську як «їсти», тобто букв. «споживати їжу; снідати; обідати; вечеряти», а 饭 (*fàn*) – має пряме значення «рис». Тобто, загалом, неважливо, що китаєць має на сніданок, він завжди може сказати, що він «їсть рис».

Подібне явище також спостерігається в таких виразах, як 早饭 (*zǎo fàn*), 中饭 (*zhōng fàn*), 晚饭 (*wǎn fàn*), а також 煮饭 (*zhǔ fàn*) – «сніданок, обід, вечеря, готувати». Якщо інтерпретувати значення китайського ієрогліфа 饭 (*fàn*) у прямому сенсі, то його можна перекласти, як «ранній рис, денний рис, вечірній рис, готувати рис». Правда, що 饭 (*fàn*) уже сприймається як повсякденна їжа (пор. укр. *Манна небесна*, рос. *Манна небесная*), але його перше значення все одно варте уваги, що підтверджує незамінність та значимість цього концепту в китайському побутовому житті.

Українська ідіома *заробляти на хліб* є відомою завдяки цій приказці, але у розмовній говірці також не менш є знайомий вираз *не єдиним хлібом живе людина* (Котова, 2000: 168). Справді кажучи, за нашими дослідженнями та науковими спостереженнями, мало хто з сучасних українців споживає цей фразеологізм. До речі, суть української приказки *заробляти (собі) на хліб* складається у тому, що *хліб* в українському побуту вже став такою основою, що українець не може собі уявити, як без нього жити. «Український хліб» – це фундаментальний елемент для культурологічного кулінарного контексту, бо *український хліб* – це джерело життя, звідки, за уявленням, люди здобувають сил, або «заробляють на життя» (Добролюжа, 2012: 130). У китайській мові у аналогічному сенсі часто вживається вираз 讨一口饭吃 (*tǎo yī kǒu fàn chī*) – букв. – «випросити кусок рису на їжу», а найпопулярніше поєднання цієї фрази: *я так старанно працюю лише щоб випросити рису на попоїсти* (午后看历史21, 2018; 墨尽言, 2022), сенс чого мало відрізняється від фрази *я намагаюся заробити на хліб*.

Одночасно помітимо, що мало хто з китайців їсть лише один рис: сім'я може бути неспроможною, але рис треба їсти хоча б з солоною капустою. Цікаво, що

незважаючи на те, наскільки розкішний китайський стіл, без рису китайцеві важко почати вживання їжі, бо він чекає, поки не подали рис, щоб інші страви – букв. «класти до рота». Правда, що мешканці півночі Китаю іноді воліють страви з пшениці перед рисом (наприклад, локшина, маньтоу, баоцзи й тд.), але жодна з них не така поширена Китаєм, як найпростіший рис на парі, та жодний концепт із них не так проник у різні мовні рівні (лексикологія, фразеологія, пареміологія), як концепт *рису*.

Вираз *Не єдиним хлібом живе людина* є відомою цитатою з Біблії, під чим мається на увазі, що людина живе не тільки думками про їжу, але ще й вірою (Кузнецова, 2021: 214). Тепер це прислів'я інтерпретується необов'язково в релігійному сенсі, але й у значенні, що людина має не тільки гнатися за матеріалом, а ще дбати про своє духовне життя (наприклад, читати класичні твори, мандрувати, щоб пізнавати культури різних місць і т.д.). У цьому прислів'ї вжита синекдоха. Тобто під словом *хліб* слугує метонімією поняття матеріального життя.

Звичайно, християнство так глибоко не увійшло у китайський етнічний світогляд, тому складно знайти точний еквівалент для цього виразу. Проте, китайцям не байдуже і своя духовність – приказка *不为五斗米折腰* (*bú wèi wǔ dòu mǐ zhé yāo*) – укр. «не кланятися за п'ять доу рису» (唐房玄齡 і інші, 648), дуже яскраво це висвітлює. Ця приказка це цитата видатного стародавнього китайського поета Тао Юаньміна (365–427), який не хотів заради зарплати служити в уряді, бо там він міг би займатися чимось, що суперечить його принципам. Для нього служба в уряді означала забруднення своїх рук (ср. укр. *Вмити руки*, русск. *Умыть руки*), тому його відмову від праці теж можна трактувати як турботу про духовне життя. *Рис* присутній у цьому виразі, тому що за часів життя Тао Юаньміна зарплату видавали рисом (а «доу» – це лічильна лексема, один доу це приблизно 10,35 літрів). З цього ми бачимо як рис відіграє важливу роль в житті стародавнього Китаю, та як концепт *рису* в китайській мові є символом джерела матеріального життя та побуту. У сучасній мові цей вираз часто вживається виключно в позитивному значенні і хвалить принципових людей, тих, які прагнуть до своєї мети, незважаючи на брак грошей. Отже, тут ми бачимо, як *хліб* і *рис* паралельно символізують повсякденну їжу та навіть матеріальне життя в українській та китайській мовах і концептуальних мовних контекстах, а також знайшли позитивне ставлення до прагнення духовного благополуччя у картинах світу двох народів.

Прислів'я *де хліб-сіль-каша, там домівка наша* добре ілюструє український побут: в цьому виразі показано елементи, від яких українець не може позбутися, тобто, позбавлене одного з цих трьох речей життя (компонентів згаданого прислів'я) вже не українське, те, до якого українець навряд чи звикне, бо не матиме відчуття *дому* (Хмелевский, Савченко, 2016: 235). Якщо порівнювати тільки цей фразеологізм з аналогічним виразом у китайській мові, можна зробити висновок, що китайці живуть витонченіше ніж українці, бо в китайську приказку входять більше елементів – *柴米油盐酱醋茶* (*chái mǐ yóu yán jiàng cù chá*), тобто дрова, рис, олія, сіль, соевий соус, оцет і чай. Звичайно, це не означає що китайці більш прискіпливі і потребують більшої різноманітності в житті, це лише погляд на інший світ китайського побуту з одного ракурсу. Факт того, що в цьому прислів'ї

рис є єдиною їжею, каже про його непохитний статус у житті китайця. Ця приказка найчастіше слугує метонімією поняття *повсякденний побут* у китайській мові, вона часто використовується в мовних ситуаціях на кшталт, коли чоловік і жінка довго разом проживають, і їхня розмова вже йде лише про побут.

Ще одне китайське прислів'я — 样米养百样人 (*yí yàng mǐ yǎng bǎi yàng rén*) – букв. «одним рисом харчуються сто типів людей», аналог якого важко знайти в українській мові, хоча в українській існує багато виразів про важливість хліба, але немає пареміологізму. Цей вираз, швидше за все, є вигуком про різноманітність людей, тобто, мається на увазі, що характер будь-якої людини відрізняється незважаючи на те, що всі їдять ту ж саму крупу. У цьому виразі не говориться про важливість рису, але він яскраво показує переважання концепту рису в повсякденному житті китайців.

В Україні не схвалюють марнування їжі, бо, як каже українське прислів'я – *не кожен хліб приробляє, а кожен його їсть* (Доброльожа, 2012: 131). Таким чином, українець знає, що треба берегти їжу і час, коли можна наїстися, бо він розуміє, що харчі «не падають з неба», їх треба заробляти і вони можуть закінчитися. Очевидно, хліб у даному прислів'ї означає не тільки самий хліб, але і будь-яку їжу, яка може закінчитися. Відповідно, у китайській культурі рис також символізує *працю* та має святе становище у повсякденному житті. Продовжуючи тему праці для отримання їжі наведемо уривок вірша китайського письменника Лі Шеня: 谁知盘中餐粒粒皆辛苦 (*shuí zhī pán zhōng sūn lì lì jiē xīn kǔ*) – букв. «кожен має знати, що кожна рисинка в тарілці є плодом труду), що став вельми відомим прислів'ям і є добрим свідченням цього переконання. Поет, пишучи ці слова, лаявся на тодішніх багатчів, які не розуміли цінності їжі й складності роботи над нею; тепер китайці, коли пояснюють дітям складність отримання їжі, завжди цитують твір Лі Шеня (вони не завжди знають звідки це речення, але часто його вживають). З дитинства китайцям кажуть не залишати жодної рисинки в тарілці, бо їх вирощують фермери в поті під сонцем, і треба цінувати їжу, яку людина має. Звичайно, китайці цінують не тільки рис. Коли кажуть своїм дітям 粒粒皆辛苦 (*lì lì jiē xīn kǔ*) – букв. «кожна рисинка плід праці», насправді маються на увазі всі види їжі, з чого теж не складно зробити висновок, що китайці вже підсвідомо ототожнюють концепт *рису* із загальним концептом *їжа*.

Кажучи про цінність рису, китаєць вживає ще одну приказку, яка дуже часто зустрічається у повсякденному житті, 吃米不知米价 (*chī mǐ bù zhī mǐ jià*) – букв. «їсти рис, не знаючи ціни рису», чим, до речі, навіть лають дітей, які не доїдають свій рис, залишаючи його на тарілці. Аналогічно цей вираз каже не тільки про цінність рису, а взагалі про все, що має ціну. Цей фразеологізм описує тих, хто не знає, що кожна річ має свою ціну. Тут ми бачимо, що ця приказка активно вживається, тому що рис є одним із продуктів харчування, які китайці найчастіше купують, тому вона легко розуміється й не потребує додаткового пояснення, що й ілюструє фундаментальність рису у китайському побуті і кулінарній культурі.

Неможна залишити без уваги такі китайські стійкі вирази, як, наприклад, 米虫 (*mǐ chóng*) букв. «рисова комаха» або 饭桶 (*fàn tǒng*) – букв. «рисове відро», українським аналогом яких є слово *дармоїд*. Рисова комаха – це насправді довгоносик, жук, який несе яйця в рисі, а коли діти хруща вилуплюються, вони починають їсти рис,

який потім через них кришиться. Такі хрущі взагалі не отруйні, але об'їдений ними рис не приемний для китайців і вважається зіпсованим. Отже китайці пов'язують концептом *дармоїд* із тою комахою, яка для них нічого корисного не дає, а всього лише псує важливий для життя ресурс (тобто – рис).

Аналогічно також можна у цьому сенсі навести китайський вираз 饭桶 (*fàn tǒng*) – букв. «рисове відро», тобто це знаряддя для зберігання рису (видимо, китайці поміщають рис у відро, бо їм багато рису потрібно), але вже в переносному значенні це слово означає, по перше – людину, яка багато їсть, по друге – дармоїда, тобто, людину, яка «як відро», куди треба складати багато рису, але сама не працює. Вище перелічені слова вкрай образливі для китайців, для них уживання цих слів для опису людини вже мало відрізняється від серйозної образи. Мабуть тому, що для сім'ї чи взагалі для суспільства є неприйнятним залишати рисинки в тарілці, тобто марнувати плоди труду.

Таким чином можна зробити висновок, що китайський *рис* анітрохи не менш вагомий ніж український *хліб*. Хоча аналогічного прислів'я як *хліб усьому голова* в китайській мові бракує, але з мовних елементів, що ми розглядали, теж можна сказати, що рис для китайців – це теж «усьому голова».

Але й в українській мові важко знайти аналоги деяким китайським виразам, наприклад: 样米养百样人 (*yí yàng mǐ yǎng bǎi yàng rén*), 吃米不知米价 (*chī mǐ bù zhī mǐ jià*), 米虫 (*mǐ chóng*), 饭桶 (*fàn tǒng*) і т.д. Це не означає, що концепт *хліба* в українській мові не такий широкий, як концепт *рису* в китайській мові, що є цілком нормальним, оскільки українська та китайська мови та культури очевидно розвивалися окремо, що каже про їхню безумовну несхожість. З іншого боку, заслуговує уваги те, що ці взагалі окремі нації, які живуть на зовсім різних крупах і мають цілковито різні уявлення світозору, так наблизили концепти *рис* і *хліб*. І в українській, і в китайській культурах ці концепти несуть під собою дороге цінне значення їжі та поваги до праці, якою ця їжа отримується.

Література

- Доброльожа Г. (2012), *Хліб та борошняні вироби в польській фразеології: історичний та етнокультурний коментар*, "Мовознавчий вісник", Вип. 14–15, с. 128–134.
- Котова М.Ю. (2000), *Русско-славянский словарь пословиц*, Санкт-Петербург.
- Кузнецова И.В. (2021), *Славянские устойчивые сравнения с компонентом-названием хлебобулочного изделия*, "Jezykoznanstwo", № 15, с. 211–230.
- Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2007), *Большой словарь русских поговорок*, Москва.
- Северенюк В.М. (2014), *Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок*, Тернопіль.
- Словник української мови* (1976), Т. 7, Київ.
- Хмелевский М.С., Савченко А.В. (2016), *Меню у славян как отражение культуры («под фразеологическим соусом»)*, Гуманитарные ценности в славянских языках и культурах, Тайбэй, с. 234–346.

Електронні ресурси

世界粵菜廚皇協會 (2021), 舌尖上的中國：八大菜系 // 世界粵菜廚皇協會, <https://web.archive.org/web/20210512193425/http://wmacc.org/?p=2135> [дата звернення: 14.08.2023].

午后看历史21 (2018), 千古绝对！上联：忙忙碌碌争得一口饭吃，下联经典到爆！！ // 新浪网, https://k.sina.cn/article_6418955088_17e997b500010028xn.html [дата звернення: 14.08.2023].

墨尽言 (2022), 追求 // 简书, <https://www.jianshu.com/p/3f2e59c4186c> [дата звернення: 14.08.2023].

唐房玄龄 і інші, 648: 晋书 // 中国哲学书电子化计划, <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=294550&remap=gb#p77> [дата звернення: 14.08.2023].

李绅, 799: 古风二首 // 中国哲学书电子化计划, <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&id=202842> [дата звернення: 14.08.2023].

汉典 (2004), // 汉典, <https://www.zdic.net/> [дата звернення: 14.08.2023].

References

Dobrol'ozha G. (2012), *Khlib ta boroshnyani virobi v pol's'kiy frazeologii: istorichniy ta etnokul'turni komentar*, „Movoznavchiy visnik”, Vip. 14–15, s. 128–134.

Khmelevskiy M.S., Savchenko A.B. (2016), *Menu u slavyan kak otrazheniye kul'tury («pod frazeologicheskim sousom»)*, [v:] *Gumanitarnyye tsennosti v slavyanskikh yazykakh i kul'turakh*, Taybey, ss. 234–346.

Kotova M.Yu. (2000), *Russko-slavyanskiy slovar' poslovits*, Sankt-Peterburg.

Kuznetsova I.V. (2021), *Slavyanskiye ustoychivyye sravneniya s komponentom-nazvaniyem khlebobulochnogo izdeliya*, „Językoznawstwo”, № 15, s. 211–230.

Mokiyenko V.M., Nikitina T.G. (2007), *Bol'shoy slovar' russkikh pogovorok*, Moskva.

Severenyuk V.M. (2014), *Tematichniy slovník populjarnikh ukrains'kikh prisliv'iv ta prikazok*, Navchal'na shkola, Ternopil'.

Slovník ukrains'koj movi (1976), t. 7, Kiiv.

Electronic resources

Hàndiǎn (2004) // hàndiǎn, <https://www.zdic.net/> [accessed: 14.08.2023].

Li Shen (n.d.), 799: Gǔfēng èr shǒu // zhōngguó zhéxué shū diǎnzǐ huà jìhuà, <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&id=202842> [accessed: 14.08.2023].

Mò jīn yán (2022), Zhūiqiú // Jiǎn shū, <https://www.jianshu.com/p/3f2e59c4186c> [accessed: 14.08.2023].

Shìjiè yuècài chū huáng xiéhuì (2021), Shéjiān shàng de zhōngguó: Bādà cài xì // Shìjiè yuècài chū huáng xiéhuì, <https://web.archive.org/web/20210512193425/http://wmacc.org/?p=2135> [accessed: 14.08.2023].

Tángfāngxuán líng í nǐ shǐ (n.d.), 648: Jīn shū // zhōngguó zhéxué shū diǎnzǐ huà jìhuà, <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=294550&remap=gb#p77> [accessed: 14.08.2023].

Wǔhòu kàn lishǐ 21 (2018), Qiāngǔ juéduì! Shàng lián: Máng mang lùlù zhēng dé yīkǒu fàn chī, xiàlián jīngdiǎn dào bào!! // Xīnlàng wǎng, https://k.sina.cn/article_6418955088_17e997b500010028xn.html [accessed: 14.08.2023].

Abstract

Concepts 'rice' and 'bread' in Ukrainian and Chinese phraseology

The article examines the topic of food in Chinese and Ukrainian languages. The subject of the study is the concepts of rice and bread, which are most important for the Chinese and Ukrainians. For the most part, in this article, these concepts are considered in idioms, since they are part of the language which is one of the main factors of the existence of any nation and its culture. The concepts of rice and bread are analysed here by comparing proverbs and sayings of the two studied languages. The relevance of the article lies in the comparison of sayings of the two cultures that seem almost opposite from one another, based on the principle of similarity in their message and content. The carried out work expanded the understanding of the role of rice and bread, and in general the role of food in Chinese culture in comparison with the perception of food by Ukrainians.

Keywords: Chinese language, Ukrainian language, saying, proverb, lexical culinary concepts, Intercultural Communication

Streszczenie

Koncepty „chleb” i „ryż” w ukraińskiej i chińskiej frazeologii

Artykuł omawia tematykę kulinarnych kodów kulturowych w języku chińskim i ukraińskim. Przedmiotem naszych badań są najważniejsze dla Chińczyków i Ukraińców koncepty ryżu i chleba. W większości przypadków w artykule pojęcia te są rozpatrywane we frazeologizmach i idiomach, ponieważ są elementami mowy, która z kolei jest bodaj najważniejszym czynnikiem istnienia każdego narodu, jego kultury i mentalności. Koncepty ryżu i chleba są badane na materiale językowym przysłów i porzekadeł w dwóch językach – chińskim i ukraińskim. Znaczenie artykułu polega na porównywaniu wypowiedzi przeciwnych do różnych kultur na zasadzie podobieństwa ich przesłania i treści. Przeprowadziliśmy analizę językową, która z kulturowego punktu widzenia poszerzyła pogląd na miejsce tak istotnych konceptualnych pojęć w tej dziedzinie, jak ryż i chleb, oraz ogólnie na rolę analizowanych kulinarnych leksemów pojęciowych w kulturze Chin w porównaniu z ich postrzeganiem przez Ukraińców.

Słowa kluczowe: język chiński, język ukraiński, porzekadło, przysłowie, leksykalne koncepty kulinarne, komunikacja międzykulturowa